

ПРИЧА О ЈЕДНОМ ПАСТОРЧЕТУ

Пријатно је изненађење што је баш почетком ове године, у којој ћемо обележити двеста педесету годишњицу рођења Захарија Орфелина (1726—1976) пронађена његова рукописна „Калиграфија“, за коју се до ових дана веровало да је у току II светског рата нестала из Митрополијске библиотеке у Сремским Карловцима. Откривена је сасвим некадашње, како се то, понекад и на срећу, случу са издубљеним рукописима. Овај кратки спис посвећујемо Орфелиновој годишњици, уверени да ће се успомена на њега сдржајније огласити у нашој савременој култури.

Песник српског барока, писац и илустратор двотомне „Историје Петра

аутор потписао: „Захарија Орфелин, члан бечке Царско-крављевске Уметничке академије“, изашла је 1778. године.

Сва три дела израђена су са племенитом педагошком и уметничком намером да се ученицима и образованој српској омладини пружи могућност да свладају тешку и лепу вештину краснописа — калиграфије. Ове Орфелинове књиге подижу изглед слова на степен уметничког облика, то су стилска слова, барокна, раскајна и класицистичка. Орфелинова ћиријска слова, претилеизована делимично са западноевропских, латиничких, калиграфија, у личне стваралачке напоре и несумњиву даровитост, приказана

УВОД: ДРУГА НАСЛОВНА СТРАНА, НА РУМУНСКОМ (ПРВА СТРАНА НА СРПСКОМ НИЈЕ САЧУВАНА)

Великог", „Вечитог календара“ и других састава, уредник првог књижевног часописа код Јужних Славена „Славеносербског магацина“, чувени графичар — бакорезац изгледа мањастира и икона, врши калиграф — заљубљеник у лепо, уметник замисљено и остварено слово — Орфелин је снажна и свестрана личност, са Јованом Рајићем, а пре Доситеја Обрадовића, најкрушница у српској култури просвећеног века.

Ове, тек сумарно наведене Орфелинове књижевне и уметничке радове, достојно употпуњавају његове три калиграфије, издате у скупој графичкој, бакорезној техници. То су, сада, сасвим ретке књиге, познате у једном или два примерка.

Лепота ћиријског писма

Хронолошки прва „Новаја и основателнаја славено-сербскаја Калиграфија“, посвећена карловачком митрополиту и мецени уметности Павлу Недадовићу, издата 1759, на самом почетку Орфелиновог списатељског и художественог пута, „на ползу славено-сербског учеништва“; друга насловљена „Новјејшија славенскија Прописи“, из 1776, објављена „ради ползи и употребљенија славеносербског јуношества“; — и трећа; „Славенскија и валахијскаја Калиграфија“, коју је

су, потом, уметничко ћиријско писмо западноевропској култури, пре свих Бечу, као писмо ранио савременим латиничним облицима декоративних слова. Орфелин је на достојанствен уметнички начин остварио нове уметничке облике ћиријског писма. Ни највећа словенска, руска, култура није имала у томе веку лепша калиграфска остварења. Само тим својим књигом Орфелин је подигао један вид српске ликовне културе на европски степен. Отуда је и разумљиво што су о Орфелиновим калиграфијама писали историчари, историчари књижевности и историчари уметности: Димитрије Рувацац, Јован Скерлић, Тихомир Остојић, Мита Костић, Павле Васић, Дејан Медаковић, Миодраг Коларић, Георгије Михаиловић, Страхиња Костић, — да поменемо само најпознатије. Сви су они, након преданих истраживања, истицали Орфелинове заслуге, наглашавајући да су калиграфске од посебног значаја, обавезујући, тиме, на даља проучавања. Савремена „Орфелиника“ отвара могућност за такве радове, а у том оквиру и нове студије њихових штампаних — бакорезних калиграфија. У исто време, сасвим је сигурно да ће рукописна Калиграфија из 1777. ући у те студије јер је баш у њој Орфелин постигао највише краснописне вредности.

„Калиграфска“ Захарија Орфелина, ремек-дело ћириличног писма, после две стогодине јоново пронађено; једна од изузетно значајних шековина наше барокне културе можда ће, после два века, њрби њућ бићи издаћа у изборној верзији.

Настајак рукописне калиграфије

У току спровођења аустријске школске реформе, која се, разумљиво, односила и на српске школе северно од Саве и Дунава, тадашња Илирска дворска Делегација (једна врста министарства за српска питања у Аустрији) обавестила је карловачког митрополита Вићентија Јовановића Видака да је потребно за српске и руске школе издати уџбеник Калиграфије. Митрополит се није двоумио — предложио је да се овај посао повери Захарији Орфелину, искусном бакрорезцу и осведоченом калиграфу. У Бечу је предлог усвојен па је Делегација послала још једно писмо митрополиту у којем је још одређеније образложила своје намере. Ова кореспонденција, Беч — Сремски Карловци, вођена је октобра 1776. После

ти уложити и тај напор: „Ја рјезати принуђен, понеже други купферштехер (бакрорезац) не разумеваја језика и писмен, у состојанију не будет недостатке допознати... окремје ако би се мени случило умрети, за овакови случај оставио ја... плајзавом лицији не очишчених да би други купферштехер по њима свој штрих управљати могао“. Као што се из овог писма види Орфелин је на све мислио, па чак и на лакше коришћење његовог рукописа, ако би у међувремену умро.

Митрополит је 13. јуна 1777. доставио рукопис Калиграфије Делегацији. Ова институција је дала Орфелинов рад на стручну оцену Јакозу Шмуцеру, директору бечке Уметничке академије и дворском граверу. Он је Калиграфију примио са искреним одушевљењем, што се одразило у ње-

ских слова, мисајских и курзивних, док странице уметничког, декоративног писма, у које је Орфелин уложио највише умешности и уметничког надахнућа, нису заступљене. Оне су остале у Орфелиновом оригиналном рукопису. Тај рукопис је враћен у Сремске Карловце и задржан у Митрополијској архиви. О Орфелиновој рукописној Калиграфији писао је др Мита Костић, године 1916, у Архиву за словенску филологију, који је уређивао Ватрослав Јагић у Берлину, али он, разумљиво, тада није писао о ликовно-естетским особеностима Орфелиновог дела, а овај високонаучни часопис тада није доносио репродукције. Између два рата о рукописној Калиграфији није писано, а књига није обрађена, ни фотографисана. После рата је примећено да се више не налази у Митрополијској архиви, па се сматрало да

ОРНАМЕНТИКА: ИНИЦИЈАЛНО ДЕКОРАТИВНО СЛОВО „М“

КАЛИГРАФИЈА: ЋИРИЛСКА АЗБУКА — МИНИЈСКА ДЕКОРАТИВНА СЛОВА — СТИЛ РОКОКО

тога Орфелин је почео са радом, не обавештавајући ни митрополита о томе у којој се мери придржава захтева и калиграфских предлога које му је Делегација доставила. Маја месеца идуће, 1777, Калиграфија је била завршена, у рукопису. Треба нагласити да су се овакве књиге једино могле умножити у бакрорезној техници. (Било је потребно Орфелинове рукописне табле резати на бакарним плочама и отискивати их као сваку другу графику.) Али, претходно је рукописна Калиграфија морала проћи кроз строгу царску цензуру, да би се добило одобрење за умножавање.

Испуштајући из руку свој рукопис Орфелин је у писму митрополиту, који ће рукопис проследити у Беч, написао да се тешко одлучио за овај посао због болести (грудобоље): „Што бедноје моје состојаније отаратило от мене подблага управљенија, следствено и рука отаикада лепе писмене цугове дјелати“. Прескромни Орфелин каже да у његовом рукопису има и погрешака, али обећава да ће то поправити „кад будем оне прописе на бакарне таблице преносио“. О том другом, бакрорезачком делу посла додаје да му је тешко да се одлучи на тако саворан рад: „Ја за худост мојега здравја весма би не желито ову словенску Калиграфију на бакру рјезати“, међутим, он схвата да ће мора-

товим похвалним, чак ласкавим оценама; на основу његовог мишљења је гроф Колер, председник Делегације, реферисао царици Марији Терезији и предложио Орфелина за специјалну награду. Сасвим је извесно да је гроф Колер том приликом показао Калиграфију царици, у првом реду због ванредног посветног листа, који је њој насловљен. Царичином одлуком Орфелин је награђен са сто дуката. У исто време њему је поручено да оригинални рукопис смањи, односно да од постојећих четрдесет седам табли изгравира само седамнаест, као и да унесе још неке измене.

Даља судбина Калиграфије

Шта се збивало са Орфелиновим рукописом у Бечу? Зашто је аутор награђен, па му је потом дат налог да своје дело изда у сасвим сажетом облику? Није ли награда била и нека врста уцене?

Орфелин је због тих захтева био дубоко несрећан, повређен као човек и као уметник, али је после примљене награде био обавезан да се строго придржава захтева и да рукопис изреже у бакру. Та бакрорезна Калиграфија изашла је из штампе идуће 1778. године, а до данас су сачувана само два примерка. У њој се налазе, углавном, практична улутства за писање ћири-

је заувек нестала. Тек пре неколико дана Орфелинова Калиграфија је пронађена међу необрађеним рукописима у Библиотеци Српске православне цркве у Београду. То је, у исто време, мала научна сензација, не само за оне који се базе Орфелиновим делом, него и много шире — српским барокном културом. Сада се тек могу наставити студије др Мите Костића и одговорити на нека питања која проистичу из чињенице да постоје суштине разлике између познате штампане књиге и оригиналног рукописа.

Недавно је др Страхина Костић нагласио да су официјална педагошка издања у Аустрији морала пре свега да задовоље „принцип који је централистичка држава поставила за време спровођења школске реформе седамдесетих година XVIII века: посебно се строго водило рачуна о једнообразности, о томе да у целој дунавској монархији буду једнообразни уџбеници“. Царска администрација је била неумољива и у случају Орфелинове Калиграфије. — Та књига није могла да буде обимнија и лепша од осталих калиграфских школских приручника. Није помогла ни изузетна рецензија дворског бакрорезца Јакова Шмуцера. Истини за вољу треба рећи да ни Орфелин није послушао поручиоца. Наравно је мислио да ће његово дело бити прихваћено и, тако, умножено. Он

дахле, nije napravio ono što se od njega tražilo, već mnogo vrednije, značajnije delo. Umesto školskog priručnika on je dao umetnički rad prve vrste. Zanimljivo je razmišljati na temu kako se tuje našao medena za izdavanje Orfelinove Kaligrafije u celini. Cirijska Marija Teresija, kojoj je ova knjiga posvećena, nije imala želju da se takva knjiga pojavi. Ilirska Dvorska Deputacija čak prilično sitničavo тумачи и извештава митрополита да би „израда свих поднесених листова стала веома много новца...“ па у писму подносила: „Украсено и савршено лепо писање је потребно само канцеларијама, а таквих српски и влашки језик нема“. Ово

СВЕУКУПНИ ПОГЛЕД НА ПРОБЛЕМ КЊИГЕ: СА СЕДНИЦЕ ГРАДСКОГ КОМИТЕТА СК БЕОГРАДА

КУРСИВНИ ТИП: БИРИЛСКА АЗБУКА — КАНЦЕЛАРИЈСКА — ДЕКОРАТИВНА СЛОВА — СТИЛ РОКОКО

друго nije било тачно. У Деputацији су добро знали да српска митрополитска канцеларија и епархијске канцеларије често употребљавају калиграфски начин писања сицилија, грамата, бакорезних књига, и да је Орфелин настављач ове врсте декоративног ћириличног писама које је неговало његов претходник Христор Жефаровић, у првој половини XVIII века. На жалост жељу да се Калиграфија штампа у целини nije показао ни карловачки митрополит Вићентије Јовановић Видак.

Док прелиставамо новопронађену Калиграфију застајемо на појединим страницама у одушевљењу. Таква је, поред осталих, четврта табла — посвета Марији Терезији. Тај лист је већи од формата књиге, због чега се пресавија на две стране. На том листу се налази избор од преко двадесет врста најлепших слова, а међу њима су и она „дијамантска“, којима је исписано царичино име. Ту су, затим, остале странице које доносе наредна декоративна слова у стилу рококо. Та су слова, посматрана у опсегу српске културе XVIII века, од словеничке, антологијске вредности: у замисленој избору уметничких дела највишег естетског значаја — поред икона, портрета, предмета примењене уметности — без сумње би се нашла и Орфелинова рукописна Калиграфија.

Слова ове Калиграфије од значаја су и за нашу савремену културу. Она су инспиративна, а то су због тога јер су уметнички жива. Она могу значити и у нашој данашњој ликовној култури, пре свега у графичком дизајну, штампарству. А на савременим училиштима, пре свега ликовним академијама, она су не само од историјско-уметничког, педагошког дејства, него могу подстаћи машту, у трагању за лепотом ћириличног писама. Због тога и треба размишљати о репродуктивном издању овог дела. Тиме би се, унеколико, после два века испунила Орфелинова жеља.

В ДАМКО ДАВИДОВ

БЕЛЕННИЦА

КЊИГЕ, НЕ ЗВОНА И ПРАПОРЦИ

Протекле недеље у средишту пажње била је књига и, како високо рече, њене невоље.

Ова тема нашла се на дневном реду специјалне седнице Градског комитета СК Београда. Можда се некое могло, можда и учинити необичним да се то питање, једно једино, стави пред овако високи форум. Међутим, ако се зна да је у нашем главном граду највећа концентрација издавачких кућа у земљи, и ако се, уз то, има у виду да овај хорак значи, у извесном смислу, прелазак на „детале“ онога што се пројектовало као одређена културна политика на познатој прошлогодишњој седници Градске конференције СК посвећеној култури, онда се расправа од последњег удорка може узети као посве природан ток догађаја.

На томе скупу доминирала је, сигурно, реч „конкретно“. Она се највише везивала за Закључке у којима стоји да „од бржег побољшања друштвеног положаја књиге умислимо зависи како ће се остваривати кључни циљеви социјалистичке самоуправне културне политике“. А за садашњи „неповољни друштвени положај књиге“ каже се да се „марочито изражава у великом порасту цене књиге, малом tiraжу и стагнацији библиотечке делатности у целини“. Да би се зауставило такво кретање неопходна је она „конкретност“ о којој је било речи.

У двадесет тачака наводе се различите мере и опредељења за акцију. Већ сама човечица о толиком броју тачака Закључака сугерише недвосмислено како је обухватити овога документа изразито велика. Неки угледни дискусанти, као Оскар Давичо, нису штедели комплименте за генералну филозофију ових опредељења. „Хтео бих да кажем своје одушевљење, своју срећу да смо почели тако солидно, самострано да прилазимо проблему књиге... То је оно право, то је први пут колико ја памтим, да ударамо глоговим копом по наслеђеним предрасудама, наслеђеним подвезама рада које нису од јуче — подвезама рада на интелектуални и материјални“, рекао је он.

Дан пре ове седнице, пред телевизијским камерама, главни уредници бео-

градских издавачких кућа, „Рада“, ВИГЗ-а и „Народне књиге“, потписали су споразум о дугорочној сарадњи на заједничком издавању дела савремене књижевности српскохрватског књижевног израза. Била је то својарсна „уводна илустрација“ зреличног остваривања једне од интенција из Закључака усвојених на седници ГК СК о књизи — интенције о удруживању рада и средстава.

Удружени издавачи

Удружени издавачи расписиваће сваке године конкурсе за необјављена дела, а њихов избор вршиће специјална заједничка редакција. Фонд за конкурсне награде је девет милиона старих динара, што је, за наше услове, прилично висок износ.

Занимљиво је да се три удружена издавача надају да ћеће ослати усамљени — у самом Споразуму остављају отворену могућност да им се и други придружују.

Ни ове недеље нису престали бити неспоразуми око Стеријиног позорја. Љубљанско „Дело“ питало је академика Јосипа Видмара, председника Главног одбора Позорја, зашто на овогодишњој смотри нема ниједне представе рађене по Цанкаревим делима, када се, иначе, и на Играма слави Цанкарев јубилеј? Видмар је одговорио да су чињени покушаји да се, и поред мршавих стваралачких резултата, нађе нека представа која би могла да се одигра, макар и мимо званичног програма. У томе смислу, када су из оправданих разлога пропали сви покушаји, сам председник Главног одбора, Видмар, предложио је да се узме у обзир „Краља Бетајинови“ којег је играло СНГ из Љубљане у Крању, у оквиру „Недеље словеначке драме“. Међутим, селектор овогодишњег Позорја Стево Жигон nije прихватио овај предлог. Тако ће југословенске позоришне игре обележити Цанкарев јубилеј без Цанкаревог крмала.

Телевизија Загреб обелоданила је, сада када је завршено емитавање „Камеложих кресова“, резултате свога истраживања обављеног у јануару месе-

ПРИЧА О ЈЕДНОМ ПАСТОРЧЕТУ (КОМЕНТАР)

У, за новинске прилике обимном тексту Д. Давидов је узео себи за право да може извртати чињенице. По сведочењу тадашњег службеника библиотеке Д. Павловића, Давидову је био познат инвентарски број и по њему је тражио и добио поменућу књигу.

Покренут жељом и потребом за „сензацијама“ обрукао је себе и угрозио установу. У то време овакав текст лако је могао да неком (не)надлежном послужи као повод за предлог да се збирка одузме од Цркве. У самој библиотеци се од тога као велике опасности страховало.

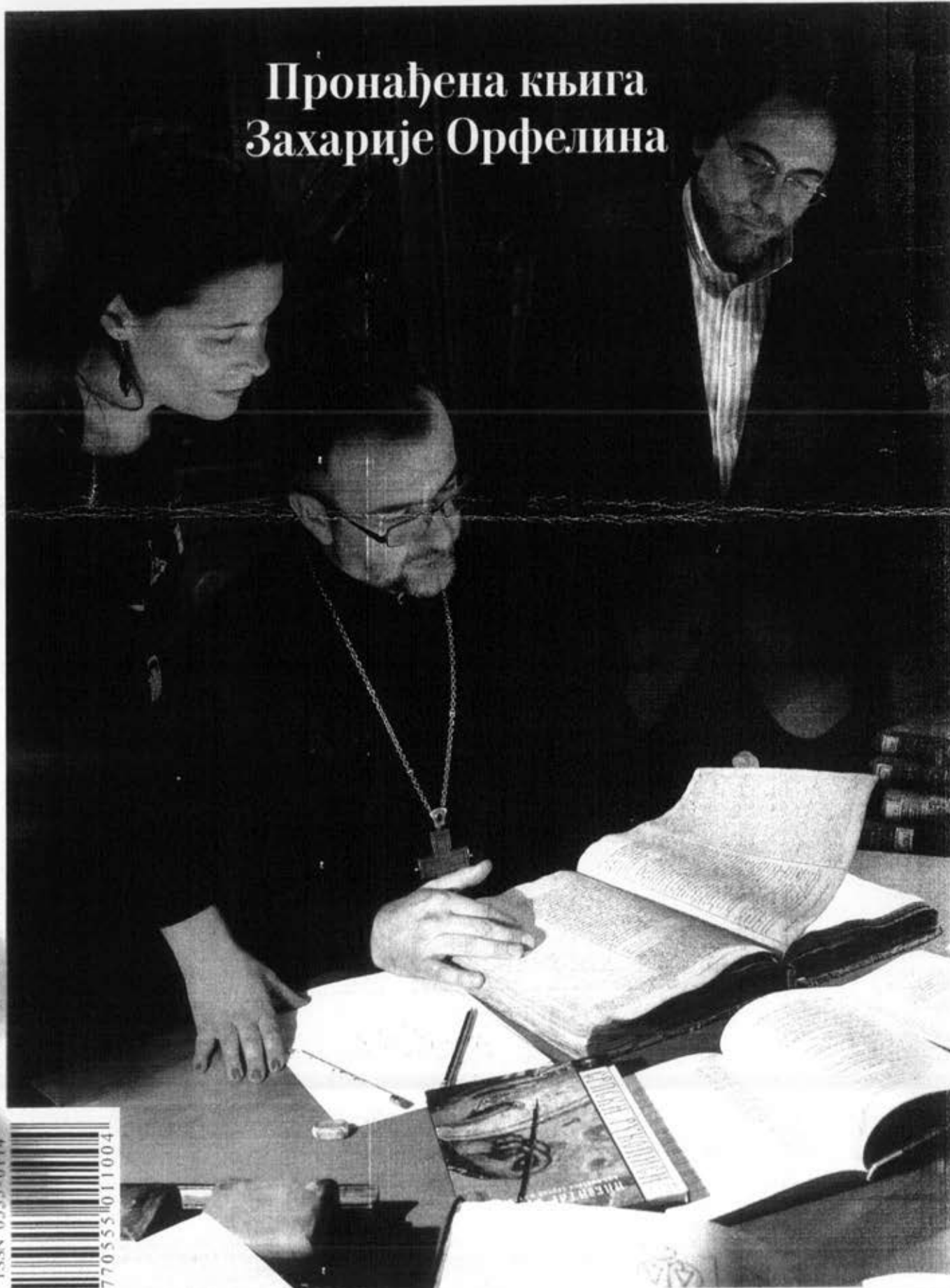
Орфелин је и касније био повод за мање и веће „сензације“.

ПРАВОСЛАВЉЕ

НОВИНЕ СРПСКЕ ПАТРИЈАРШИЈЕ

Пронађена књига Захарије Орфелина

www.pravoslavje.rs

Издаји 1. и 15. у месецу

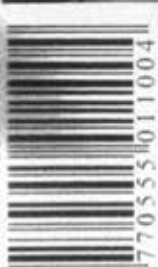
1. фебруар 2013. године

2,5 КМ

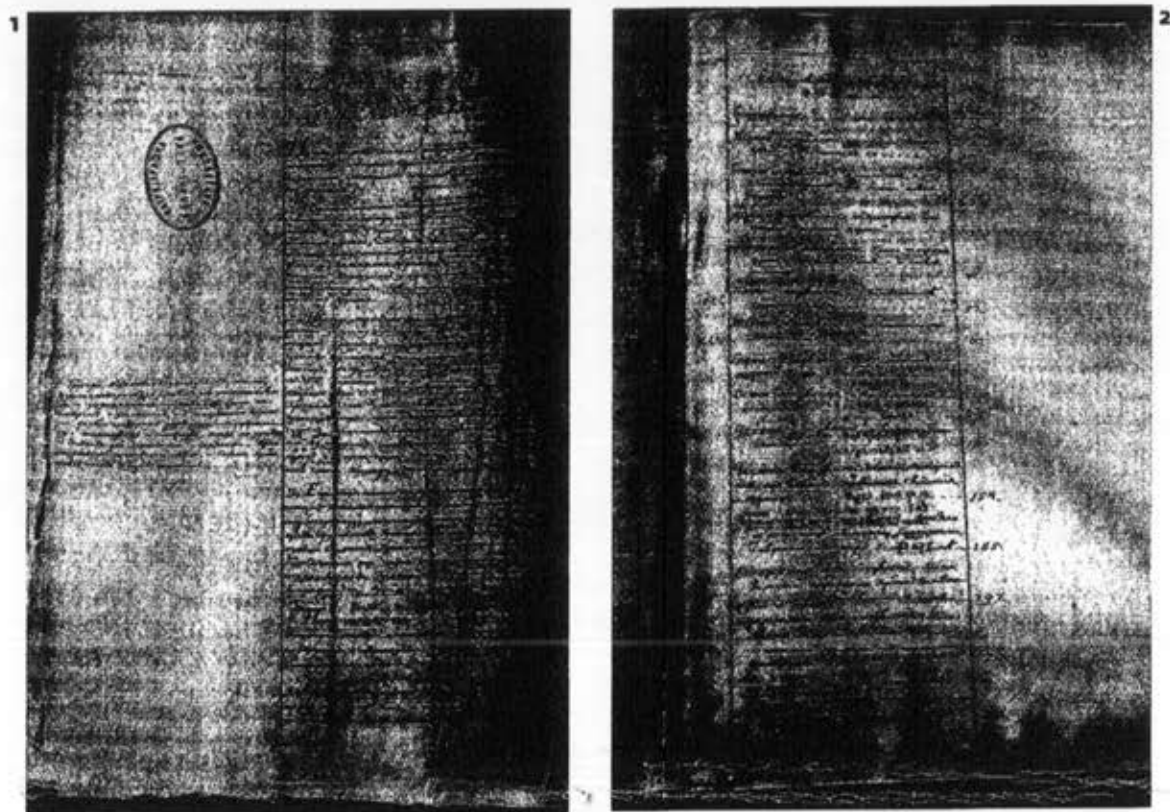
Цена 90 динара

Број 1101

ISSN 0555-0114

Поново пронађена најзначајнија српска књига полемичког богословља из 18. века

Против папства римскога Захарије Орфелина

Проф. др Владимир Вукашиновић

Радећи са рукописном грађом Библиотеке Српске Патријаршије, у оквиру прве фазе пројекта „Дигитализација, ревизија и стручна обрада рукописног фонда Библиотеке Српске Патријаршије – састављање Инвентара рукописа“¹ – прве фазе у комплекснијем истраживању ове драгоцене манускриптне збирке – за око нам је запао рукопис бр. 214 који је у Инвентару кратко описан на следећи начин: „*Зашишченије греческија цркви, славеносрпски језик, 18. век.*“

¹ Резултат тога је књига *Инвентар рукописа Библиотеке Српске Патријаршије*, ур. З. Недељковић, Београд, 2012, коју смо објавили у сарадњи са колегама З. Ранковићем и Р. Станковићем.

Папир, 927 страна, 352x230 мм. Дело Захарија Орфелина.² Знајући од раније да се у литератури о Орфелину наводи његова монументална, конфесионално–полемичка, рукописна књига – *Против папства римскога*, за коју се тврдило да је нетрагом нестала, запитали смо се: Да ли је могуће да овде реч управо о том, за теологију и националну историју Срба у 18. столећу, веома важном делу?

Доношење управо овакве претпоставке олакшале су две ствари. Прва је та, да смо слично искуство, овога пута у рукописном књижном фонду Музеја СПЦ имали пре десетак година.

² Ibid., 48.

Прикупљајући грађу за писање докторске дисертације, у рукописној збирци професора о. Р. Грујића, наишли смо на један неидентификован *Зборник 18. столећа*, како је био описан и назван у приручној књизи–каталогу којом су се служили истраживачи. Наше је истраживање показало да је то, у ствари, познати *Савиригонов зборник*, књига из које је прве лекције из богословља, али и других наука, како природних тако и друштвених, у манастиру Хопову стицао млади Доситеј Обрадовић. Та се књига у научним круговима деценијама сматрала несталом да би се показало да је она, у ствари, рукопис бр.

127 Грујићеве збирке у Музеју СПЦ.³ Друга је, опет, та, да ме је као таквом истраживању и закључивању несебично усмеравао мој драги пријатељ и добар познавалац Орфелиновог живота и рада Боривој Чалић.

О каквој је књизи, овде, у ствари реч? Орфелинова књига *Против папства римскога* настала је као реакција на прозелитске активности Аустријског двора и Римокатоличке цркве међу Србима у 18. веку.⁴ Кап која је прелила чашу, и довела до писања више апологетских дела антикатоличке оријентације, била је пропагандна беседа царског духовника Антонија Рушицког (кога Мита Костић погрешно наводи као Ружицку) *О јединству хришћана*, коју је 4. маја 1773. године изговорио на миси у дворској капели у Бечу.⁵ Она је после штампана⁶ и дељена православним верницима Аустријске империје. Као реакцију на тај поступак и Орфелин је написао своју *Књигу против папства*.⁷

Димитрије Руварац први, како се дало закључити на основу датума објављивања његових *Прилога*, пише о овој Орфелиновој књизи.⁸ Он, 1911. године,

³ Више о томе видети у: В. Вукашиновић, *Српска барокна шеолотија: Библијско и свештоштинско богословље у Карловачкој митрополији XVIII века*, друго, исправљено издање, Врњаци-Требиње, 2010, 162–166.

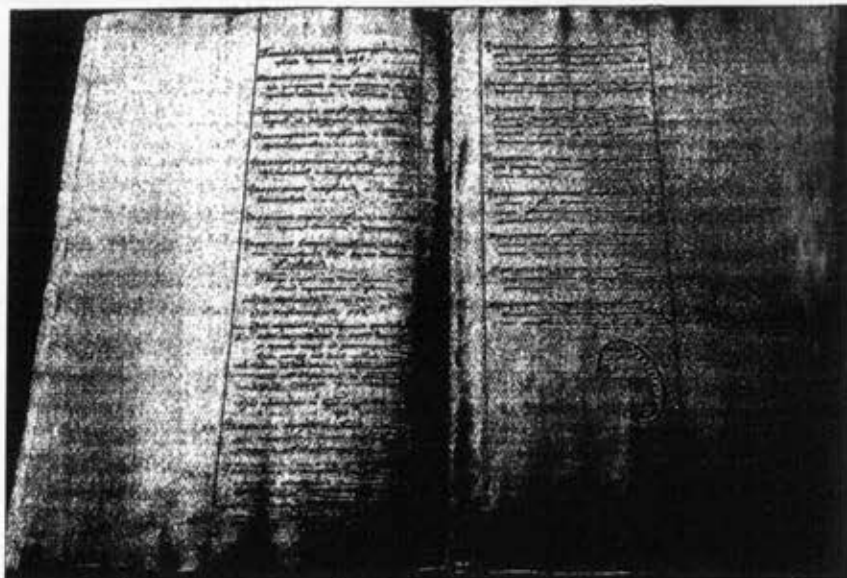
⁴ *Ibid.*, 88–132.

⁵ М. Костић, *Царски духовници против папства у унији међу Србима*, Сремски Карловци, 1922, 8.

⁶ Више о њој видети у: Г. Михаиловић, *Српска библиографија 18. века*, Београд 1964, 114.

⁷ Д. Руварац, *Прилози за историју српске књижевности*, Бранково коло, XVII, 40, 1911, 635.

⁸ Б. Чалић, који је љубазно прочитао овај рад пре његовог објављивања, скренуо нам је пажњу на следеће: О рукопису је највероватније преписао Остојић, али је Руварчев чланак објављен први. Остојићева књига о Орфелину била је напола готова 1908, а након 1912/13. године на њој није више радио. Она је, као што је познато, објављена је након Остојићеве смрти у редакцији Владимира Ђоровића. Ово поглавље Остојић очигледно није више

Први значајни резултати

Рад на пројекту „Дигитализација, ревизија и стручна обрада рукописног фонда Библиотеке Српске Патријаршије“, даје значајне резултате, овом приликом оличене у научно-истраживачком раду протојереја-ставрофора др Владимира Вукашиновића, ванредног професора Православног богословског факултета Универзитета у Београду.

Инвентар рукописа Библиотеке Српске Патријаршије, објављен 2012. године, као резултат рада свих чланова научне Комисије, ангажоване на поменутом пројекту, био је полазна основа професору Вукашиновићу, да у истраживачком раду препозна, односно, у научном смислу поново пронађе рукописну књигу Захарија Орфелина *Против папства римског*, која се у рукописној збирци Библиотеке Српске Патријаршије води под насловом *Зашчишченије греческија цркви* (Рс. 214).

Готово седамдесет година у научним круговима се сматрало да је ово дело нестало у вихору Другог светског рата, до којег је чувано у Патријаршијској библиотеци у Сремским Карловцима. Рукопис је важан за историју Срба у 18. веку и писан је као реакција Захарија Орфелина, односно српског народа на тадашњу црквену политику аустријског двора.

Надамо се да ће проналажење овог вредног историјског дела бити инспиративно за научне истраживаче који се баве верском и културном историјом српског народа у тим временима. Можемо бити захвални проф. др Владимиру Вукашиновићу на резултату његовог научно-истраживачког рада и у исто време се надати, да ће у наставку обраде и ревизије богате рукописне баштине, која се чува у Библиотеци Српске Патријаршије, бити још вредних открића важних за културу српског народа, као што је ово дело Захарија Орфелина.

др Зоран Недељковић
главни Библиотечки Српске Патријаршије

бележи да се у Патријаршијској библиотеци налази под бројем

допуњавао јер би иначе сигурно поминуо Руварац. Захваљујемо се Б. Чалићу на овој примедби.

100 (односно 108, ту је погрешно Руварац, прим. В.В.): „[...] дебела⁹ и лепо сачувана руко-

⁹ Та обимност, „дебљина“, Орфелиновог дела довела је до тога да ова књи-

писца ~~књига~~, фол. 921 са ~~српским~~ крајем – 927, прим. В.В.) без насловна листа и без ~~написа~~ имена писца са ~~написом~~ на полеђини – *Књига прошив њајштва римскога*.¹⁰ Руварац је, потом, Орфелиново ауторство доказао, између осталог, и поређењем рукописа познатих Захаријиних дела и овога полемичког трактата.¹¹

Каснију судбину Орфелинове књиге описује М. Костић који каже да је она након Орфелинове смрти припала: „[...] заједно са целом богатом Орфелиновом библиотеком књижници Саборне цркве у Карловцима, која је, попут протестантских специјалних књижница у Угарској, Србима служила у верскообранбене сврхе.“¹²

Шта се после збило са овом књигом? Заједно с целом библиотеком из Сремских Карловаца пренета је почетком Другог светског рата у Загреб, а након рата и повратка књига у Београд води се као нестала. Податак о томе да је Орфелинов рукопис *Књига прошив њајштва римскога* нестало, помиње се повремено у литератури о Орфелину након Другог светског рата. Тако чини и Динко Давидов. Он је за ову књигу, у рубрици „Недатовани и изгубљени радови“ Каталога за изложбу о Орфелину, под бројем 2, написао да се рукопис: „[...] пре рата налазио у Митрополијској библиотеци у Сремским Карловцима док после рата није пронађен. (Подвукао В.В.)“¹³ Ту ће претпоставку скоро сви каснији истражива-

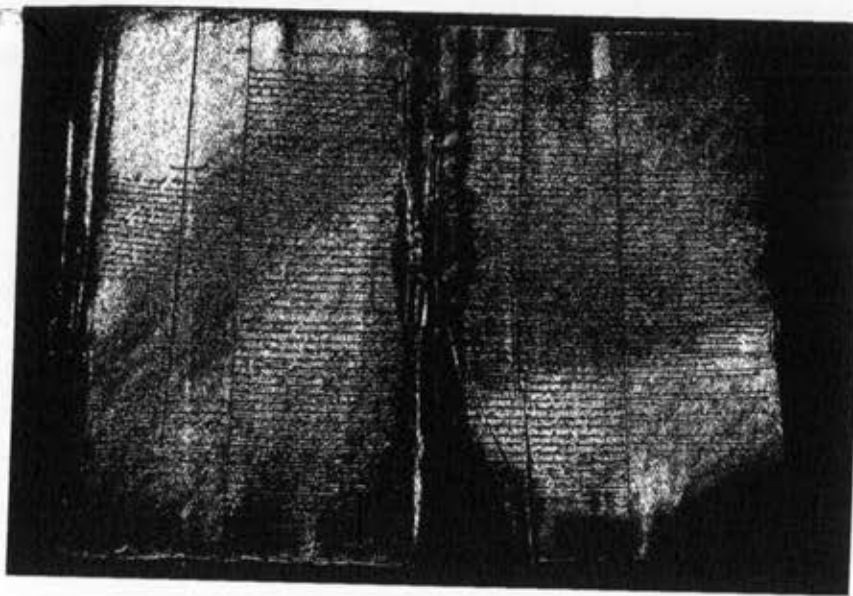
га, колико за сада знамо, није била преписана и ширена. (Л. Чурчић, *Књига о Захарији Орфелину*, Загреб, 2002, 37)

10 Д. Руварац, *op. cit.*, 634.

11 Д. Руварац, *Прилози за историју српске књижевности*, Бранково коло, XVII, 41, 1911, 652.

12 М. Костић, *Акашолничка књижевност у Срба крајем 18. в.*, Гласник СПП, бр. 20–21, 1921, бр. 21 – стр. 346

13 Д. Давидов, *Захарија Орфелин – 1726–1785*, Београд, 2001.

чи узети здраво за готово и понављати је у својим студијама и текстовима. Најновији пример овог слеђења тврдњи Д. Давидова је магистарски рад С. Ђирковић, која за Орфелинову књигу бележи да: „[...] је остала у рукопису и до Другог светског рата налазила се у Патријаршијској библиотеци после чега није пронађена. (Подвукао В.В.)“¹⁴

Велики познавалац Орфелиновог дела Боривој Чалић је био опрезнији у приступу овом проблему. Он за *Књигу прошив њајштва римскога* на једном месту пише да је *данас изгубљена*¹⁵ да би потом по први пут увео у разматрање могућност да ствари стоје другачије, назвавши рукопис *изгубљеним*, односно *можда загубљеним*. Он дословно каже: „Тих година Орфелин је већ морао бити заокупљен писањем свог обимног, *данас изгубљеног* (загубљеног?) (Подвукао В.В.), теолошког трактата *Књига прошив њајштва римскога* [...]“¹⁶

14 С. Ђирковић, *Библиотека Захарије Орфелина*, Београд, 2013. (у штампи), 39.

15 Захарија Орфелин, *прир. Боривој Чалић*, Нови Сад, 2011, 18.

16 Б. Чалић, „Друга калиграфија Захарије Орфелина“, *Љетопис СКД Про-*

Ситуацију ће нехотице почети да разрешава, односно да упућује ка разрешењу, В. Симић који, наставивши линију истраживача који мисле да је *Књига прошив њајштва римскога* нестала, помиње (како он мисли) други Орфелинов рукопис *Защиченије треческија цркви*, за који бележи да се налази у Библиотеци Српске Патријаршије под бројем 214, и да у њему, као и у изгубљеном антикатоличком рукопису, Орфелин: „[...] на сличан начин поступа побија(јући) примат папе[...]“¹⁷ Симић на овај начин, износи мишљење да постоје два тематски слична рукописа, што је подстакло наша интересовања за ову изглед нову полемичку књигу и довело до закључака које овде износимо.

Захваљујући радовима Д. Рувараца и Т. Остојића ми данас можемо, без сваке сумње, показати да је књига *Защиченије треческија цркви* у ствари Орфелиново дело *Књига прошив њајштва римскога*. На основу чега? И Руварац и света, Загреб, 2011, 324.

17 В. Симић, *За љубав ошачубине – Патријаршије и патријаршизам у српској култури 18. века у Хабзбуршкој монархији*, Нови Сад, 2012, 305.

Нас
нар

Остојић директно и веће о. *Књиге прошив те на библиотеци бр. 214 у једном и међу острап и Остојић да је Орфелинове свога де нежелати Ружичићеве дословне налази и Руварац цео садржај рукописа. И димо као*

18 Д. Руварац
19 Видети

4

5

Настала у тешким временима за српски народ и његову Цркву, ова Орфелинова књига најдрагоценији је пример рукописне противкатоличке богословске књижевности међу Србима у 18. столећу.

Остојић су у својим радовима директно наводили реченице и веће одломке из Орфелинове *Књиге против иаисшва*. Поред њих те наводе са рукописом Библиотеке Српске Патријаршије бр. 214 увидели смо да је реч о једном истом делу. Шта су, између осталог, записали Руварац и Остојић?

Димитрије Руварац је навео да је Орфелин започео *Ошджеленије первоје о правој Цркви* свога дела речима: „Прежде нежели начнем ми расуждавати Ружицкога и његових једномишљеников о Цркви бла дословие, находим[...]“¹⁸ То се налази и у рукопису бр. 214.¹⁹ Руварац је, затим, преписао цео садржај Орфелиновог рукописа. Нека од поглавља наводимо као пример: „[...] 13. Да је

Јерусалимска а не Римска Црква мати свих Цркава; 241. Да је папа епископ само римски а не васељенски; 522. О чистишћу; 533 – О индугенцијама.“²⁰ Поређење са рукописом 214 потврђује њихову истоветност.²¹ Посебно нам је драгоцено сведочанство Т. Остојића који пише да је на врху „сваке леве стране Орфелинове *Књиге против иаисшва римскаго* [...] забележено: 'Зашчишченије греческија цркви' [...]“.²² То се, такође, испоставило као тачно. Пишући о поводу настанка Орфелиновог дела, Остојић је, рекавши да је његов циљ полемика са штампаном беседом Антонија Рушицког, навео 13. страну на којој Орфелин

20 Д. Руварац, *op.cit.*, 653.

21 Видети фотографије 2 и 3.

22 Т. Остојић, *Захарија Орфелин – Живош и рад му*, СКА, Београд, 1923, 103. Видети фотографију бр. 1.

овог царског духовника назива „римскога властољубива двора предикаторем“.²³ На наведеној страни рукописа бр. 214 стоје управо те речи.²⁴ Могли бисмо да наведемо још много примера који говоре у корист наше тезе али сматрамо да је и оволико довољно.

Из свега реченог могуће је извући закључак да је рукопис бр. 214 Библиотеке Српске Патријаршије у ствари Орфелиново дело *Против римског иаисшва*. Настала у тешким временима за српски народ и његову Цркву, ова Орфелинова књига најдрагоценији је пример рукописне²⁵ противкатоличке богословске књижевности међу Србима у 18. столећу. Њено проналажење показује да се о Орфелину још увек не могу доносити коначни и дефинитивни судови јер се корпус орфелиновских извора једноставно не може прогласити дефинитивним. Поново откривање ове књиге, као драгоценог извора за истраживање развоја српске полемичке теологије и политичке и националне самосвести српског народа у 18. веку представља, сигурни смо, значајан догађај за савремену српску културу и науку. И подстицај да још једном, пажљиво и без предрасуда, прођемо кроз странице наше рукописне заоставштине, о којој данас, на жалост, тако мало знамо. ■■

23 Ibid.

24 Видети фотографије 3, 4 и 5 (детал).

25 Због јаке цензуре у Аустријској империји није било могуће штампање књига оваквог садржаја, те је литерарна борба против унијатских настројења Двора и Католичке цркве била помоћу рукописа – који су се преписивали или позајмљивали. (М. Костић, „Одјаци Ајблове књиге против папства међу Србима“, Годишњак скопског филозофског факултета, Скопље, 1930, књ.1, 66).

18 Д. Руварац, *op.cit.*, 654.

19 Видети фотографију бр. 1.

по-
о да
Си-
нију
(а је
ско-
) он
ру-
ски-
а се
тске
214,
ље-
спи-
чан
ући)
на
ење
лич-
кло
на-
игу
ов-

Д.
да-
мье,
ичи-
и у
Књи-
каго.
ац и

– Па-
ј кул-
рији,

ВАША СВЕТОСТИ

Слободан сам да Вас замолим да са овим дописом упознате Свети Архијерејски Синод:

Прошло је већ неколико месеци од како ми је од стране управе Патријаршијске Библиотеке и управе Музеја својевољно усменим путем, без објашњења и разлога, забрањено коришћење материјала из тих збирки.

Пошто је мени у раду та грађа неопходна, молим да ми се омогући слободно коришћење или да ми се објасни зашто не могу да је користим.

Учтив,

У Београду,

26. новембра 2014. године

Живорад Јанковић

Живорад Јанковић

ЊЕГОВОЈ СВЕТОСТИ
АРХИЕПИСКОПУ ПЕЊКОМ
МИТРОПОЛИТУ БЕОГРАДСКО-КАРЛОВАЧКОМ
И ПАТРИЈАРХУ СРПСКОМ ГОСПОДИНУ
ГОСПОДИНУ ИРИНЕЈУ
БЕОГРАД

*Свој архив са уроченом
Датумоване фотографије
са мном*

И. Јанковић